

DEVLET AKLIN'IN BİR YANSIMASI OLARAK OSMANLI GİZLİ POLİS TEŞKİLATI

Saeed BAGHERİ *

Özet:

Devletin kendi başına bir varlık olarak algılanmasını temsil eden devlet aklı kavramı, devletin illegal eylemlerini kendiliğinden meşru sayan ve onlara bir tartışılmazlık, kutsallık atfeden düşünceyi ifade etmektedir. Devlet içindeki gizli oluşumların devlet gibi davranması, olağanüstü halde devletin bekası ve varlığını sürdürmek için yasaların üstünde hareket etmesi ve hukuksuz askıya alarak başvurduğu her türlü hukuk dışı eylem devlet aklı doğrultusunda meşrulaştırılır. Bu anlayışa göre, devlet üstündür ve onun çıkarları her şeyden önce gelir. Bu bağlamda, devletten bağımsız işleve sahip olması gereken gizli örgütler devletin açılımını ifade eden ideolojik aygıtlar rolünü üstlenmiştir.

Çalışmanın amacı Osmanlı İmparatorluğu Sultan Abdülmecid döneminde bir iç istihbarat servisi olarak devletin bekası ve refahı doğrultusunda kurulup faaliyet göstermiş olan Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı'nı devlet aklı kapsamında değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: *Devlet aklı, devletin bekası, Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı, Yeni Osmanlılar.*

Abstract:

The concept of reason of state standing for perception of the state as an autonomous entity, represents the idea of spontaneous legitimization of the state's illegal acts and attributing indisputability and sanctity to them. State-like acting of secret entities within the state, their transcending the law in the state of exception with the purpose of ensuring survival of the state and by transcending the law any kind of illegal acts to which they resort is legitimized as the reason of state. According to this perception, the state is superior and its interests come before anything else. In this context, secret orga-

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Milletlerarası Hukuk Doktora Öğrencisi.

nizations which must have a function independent from the state, undertak the role of ideological mechanisms that represent the expansion of the state.

The purpose of the study is to evaluate the Ottoman Secret Police Organization as a domestic intelligence service which was founded in and active during the kingdom of Sultan Abdülmecid in order to provide the survival and welfare of the state.

Key Words: Reason of state, survival of the state, Ottoman Empire, Ottoman Secret Police Organization, Young Ottomans.

GİRİŞ

Önceleri “Hikmet-i Hükümet”¹ kavramıyla da Türkçe’ye uyarlanmış olan ve Almanca’da “Staats raison”, Fransızca’da “raison d’état” ve İtalyanca’da “ragione di stato” olarak geçen “devlet akli”, “devlet için” anlayışının temel unsuru, baş kavramıdır. Bu kavram, devleti, devlet aklını eleştiremez, yapılan işleri yanı sıra itaate zorlayan, koşulsuz uymayı gerektiren bir kavramdır.

Modern siyaset literatüründe, varlık ve beka, birlik bütünlük ve güvenlik devlet akli denilen hikmet-i hükümetin üç temel ilkesidir.² Devlet için ve devlet adına anlayışı devlet içinde başka unsurların devlet gibi davranmasına, hatta devletten daha kesin çizgilerle hareket etmesine sebep olmaktadır. Hikmet-i hükümet ulusal idarenin temel ilkesi, devletin ilk hareket yasağıdır.

¹ “Devlet Akli” terimi ilk kez 17’nci yüzyılda Giovanni Botero tarafından kullanılmıştır. Botero bu teoriyi yeni bir siyasal düşünce tarzı ve ıslahat hareketlerine karşı olarak kullanmıştır. Botero, hikmet-i hükümet ilkesinin iki önemli amaçla uygulanması gerektiğini vurgulamıştır: Birincisi, Türklere karşı bir bütün olarak Hristiyanlığın güvenliğini sağlamak; ikincisi ise, Katolik Kilisesi’nin egemenliği altında Avrupa’yı yeniden birleştirmek. Botero, imparatorluğun ne kadar önemli olduğunu bu ifadeyle vurgulamıştır: “Bana göre tüm insanların tek bir prens egemenliği altında yaşamaları daha uygundur.... Çünkü bizim üzüntülerimizin çoğunluğu hükümdarların çokluğundan kaynaklanmaktadır. Uygulamada Botero, “Evrensel Kırallık” rolünü İspanya İmparatorluğu’na yakıştırıyordu. Bkz. Richard TUCK, *Philosophy and Government 1572-1651*, Cambridge University Press, 1993, s. 67.

Botero’nun hikmet-i hükümet teorisi hükümdarın nasıl gerçek bir egemen olabilmesine dair bir tavsiyedir. Botero’ya göre, “Devlet, insanlar üzerinde kurulan sabit bir hâkimiyettir; hikmet-i hükümet ise, onun kurulması, muhafaza edilmesi ve genişletilmesinin yöntemlerine ilişkin bir bilimdir.” Bkz. Giovanni BOTERO, *The Reason of State*, Translated by P.J. & D.P. WALEY, Yale University Press, 1956, s. 3; Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Vera KELLER, *Mining Tacitus: Secrets of Empire, Nature and Art in the Reason of State*, *British Society for the History of Science*, Vol. 45, 2012, s. 192.

² Ahmet ÖZCAN, *Derin Devlet ve Muhalefet Geleneği*, 3. Baskı, İstanbul: Bakış Yayınları, 2001, s. 48.

Bu teori devlet adamının devletin bütün gücünü ve sıhhatini koruması için ne yapması gerektiğini anlatır. Devlet, gücünü ancak bir şekilde artırmasına izin verildiğinde sürdürebilen organik yapıdır ve hikmeti hükümet bu tür bir büyümenin hem yolunu hem hedefini işaret eder.³

Devlet, gücünü muhafaza adına, siyaset yapmak ve bu siyaseti geliştirip kabul ettirmek zorundadır. Başka bir ifadeyle, devlet kendi varlığını ve devamlılığını her şeyin üstünde tutar, devletin varlık ve bekası siyasetin asıl amacıdır. Bu nedenle, devlette devamlılık esastır ve devletin varlığını ve bağımsızlığını korumak öncelikli bir görevdir.⁴ Bu öncelikli görevleri yerine getirirken birtakım ihlaller, aksaklıklar olmuştur ve olacaktır, tarihin her döneminde bu aksaklıklara bu ihlallere rastlamak mümkündür. Devlet üstün, hatta kutsaldır; yurttaşlardan önce gelir ve onların üstündedir. Millet bu üstün devlete aittir, dolayısıyla devletten bağımsız bir varlığı yoktur. Devletin bekası temel özgürlüklerden daha önemlidir.⁵

Yönetim sıkışınca devlet aklı kavramına başvurur ve bu kavram hukukun erişemeyeceği kör bir noktadır. Hukuku üreten temel güç de devlettir. Bu yüzden hukuk hep devletten yanadır ve devlet girişimi elde tutarak hukuk aracılığıyla pek çok şeye el atmıştır. O nedenle yönetimin takdir hakkı ağırlıklı bir yönetim düzenleyen devlet, hukuku kendi amaçları doğrultusunda düzenlemiştir.

Devletin, varlığını koruduğunu iddia ederek, sözde devleti tehlikede gören bazı devlet üstü güçler, istedikleri zaman bu anlayışa dayanarak toplumsal kargaşalar yaratmaktadırlar, kendi kanunlarını, yani, kanunsuzluk ilkelelerini uygulamaktan çekinmezler. Devletin varlığı toplumda her şeyin üstündedir, varlık korunmalıdır anlayışı kişinin varlığını ortadan kaldırmak için tek başına yeterli bir sebeptir. Milletın varlığı devletin varlığına feda edilebilir oysa devletin varlık sebebi kişinin varlığının devamlılığını sağlamaktır.

3 Friedrich MEINECKE, *Machiavellism: The Doctrine of Raison D'etat and its Place in Modern History*, New York: Yale University Press, 1965, s. 1.

4 Devlet aklı, devletin (ya da iktidarın) kendine ait bir mantığı ve amacı olduğuna işaret eder. Bu bağlamda iktidar artık adalet, iyi hayat, hürriyet ya da Tanrı için bir araç değil; kendisi bir amaçtır ve bu çerçevede kendine ait araçları vardır. Bkz. William EBENSTEİN, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev: İsmet ÖZEL), İstanbul: Şule Yayınları, 2001, s. 170.

5 Mustafa ERDOĞAN, *Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji*, 2. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2000, s. 345.

Yapılan her şey devlet için olunca, yanlışların üzerini kapama çok da zor olmamıştır. Çünkü devlet için, devlet adına atılan adımın hesabını sormak devlet kadar güçlü olmayı gerektirir, devlet adınaysa yapılan, kutsal eleştirilemez, yanlışlarla dolu olsa bile itaati gerektirir ve bu anlayış zamanla devlet için iş yapanları devletin üstünde, devlet üstü varlıklar haline getirir. Bu anlayışta, her zaman kutsal görülmüş, devlet adına harekete geçtiğini iddia eden herkes yüceltilmiş, eleştirilemez, hesap sorulamaz hale getirilmiştir.⁶

Buradan yola çıkarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gizli olarak faaliyet göstermiş olan *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*'nı devlet aklının bir yansıması olarak tespit etmek yanlış olmaz.

19. yüzyılda Osmanlı'nın giderek bağımsızlığını yitirdiğini ve saray dahil her devlet kademesinde casusların ne kadar etkin olduğunu görmekteyiz. Siyasi istihbarat⁷, muhalefetin ezilmesi ve iç tasfiyelerde Osmanlı Devleti'nin bekası ve varlığı için söz konusu olmuştur. Osmanlı'nın istihbarat örgütlerinin temel felsefesi tehlikeyi içeride aramak, vatandaşı fişlemek ve hatta yer yer cezalandırmak rolünü üstlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde istihbarat iç istihbarat kimliğinden sıyrılamamış, tehlikeyi hep kendi içinde aramıştır. Osmanlı'nın iç istihbarat ağı olan *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı* bu sıralarda ortaya çıkmıştır. Teşkilat imparatorluğun dağılmaması ve onun bekası için istihbaratı iyi kullanmış ve devlet desteğiyle adam öldürme, yok etme ve her türlü hukuk dışı eyleme başvurmuştur.⁸

⁶ 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında ortaya çıkan modern devlet yapıları kadar eski olan hikmet-i hükümet ve ona yöneltilen eleştiriler bir anlamda demokrasi mücadelesinin unutulmuş bir sahifesidir. Hükümet etmenin bir sırrı olduğu ya da daha sonra yaygınlaşan tanımıyla bu eylemin bir sanat (arcana imperii) olduğunu iddia eden hikmet-i hükümet kuramı savunucularına göre idarecilerin kamu vicdanında haksız görülebilecek bazı siyasetleri aslında kitlelere açıklanamayacak nedenlere dayanmakta olup, bunların sorgulanması, herhangi bir yarar sağlamayacağı gibi kamu yararını tehlikeye düşürebilirdi. Bkz. M. Şükrü HANIOĞLU, Hikmet-i Hükümet ve Demokrasi (http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=67772, erişim 13.11.2012).

⁷ Osmanlı devlet geleneğinde siyasi istihbaratın önemi, muhalefetin ezilmesi, iç tasfiye yöntemlerine ilişkin ilkeler, İran yönetim ilkelerinin devşirilmesiyle girmiştir. Osmanlı yöneticileri arasında büyük itibara sahip olan Sasani hükümdarı Ardeşir, oldukça güçlü bir istihbarat örgütünün başında olmuştur. Bu yönetim tarzını beceriyle kullanan Osmanlı'lar, özellikle Fatih döneminde güçlü bir istihbarat ağı yaratmışlardır. Bkz. Suat PARLAR, *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*, 1. Baskı, İstanbul: Spartaküs Yayınları, 1996, s. 30.

⁸ Osmanlı Devleti'nde özellikle son asırlarda suçları önlemek ve suçluları yakalamakla görevli gizli bir zabıta görevlisi vardı. Bu zabıta âmirine Böcekbaşı denirdi. Böcekbaşı, arayıp bulduğu mücrimleri, hüviyetlerine ve cürmün nev'ine göre, Ağakapısına veyahut

Bu çalışmada, *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*'nin kuruluşu ve kuruluş amaçları, Teşkilat'ın siyasi yapısı ve faaliyetleri, Teşkilat tarafından kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti, gelişimi ve amaçları üzerinde durulmuş ve konunun 'devlet aklı' kavramıyla bağlantısı vurgulanmaya çalışılmıştır.

I. OSMANLI GİZLİ POLİS TEŞKİLATI'NIN KURULUŞU VE AMAÇLARI

Yabancı ajanların faaliyetlerinin yoğunlaştığı 19. yüzyıl ortalarında, Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde, Balkanlar'daki muhtemel ayaklanmaları gözlemek amacıyla, Fransız Gizli Polis Teşkilâtı örnek alınarak modern tarzda gizli bir teşkilâtın kurulduğu ve başına Rum asıllı Civinis⁹'in getirildiği Sultan II. Abdülhamit (1876-1909)'in özel doktoru Rum asıllı Mavroyeni Paşa¹⁰ tarafından iddia edilmektedir.

Yeniçeri ağasının yanına veya ihtisap nazırının konağına veyahut Baba Cafer zindanına gönderir, işledikleri cürme göre bazısının el veya kolunu, kiminin kulağını kestirir ve bu kabahatleri mükerreren işleyenleri salp ve idam ederdi. Böcekbaşı daha ziyade zabıta-i hafiyeye vazifesiyle mükellef olduğu cihetle maiyetinde erkekten başka tebdil sıfatıyla kadın istihdam ederdi. Böcekbaşı kıyafet olarak başına siyah kuzu derisinden üzeri yeşil kalpak, sırtına dar yenli uzun cepken, mavi şalvar ve kırmızı çizme giyerdi. M. Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, ss. 241-242. Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. H. Tefvik ALYOT, *Türkiye'de Zabıta*, Ankara: Kanaat Basımevi, 1947, ss. 64-65; Ergun HİÇYILMAZ, *Belgelerle Teşkilât-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, İstanbul: Ünsal Yayınları, 1979, s. 18.

⁹ Civinis Efendi Korfu veya Kefalonyalı bir Rum'du. Yıllarca St. Petersburg'da kalmış ve orada çarichenin hizmetkarlarından biri olmuştu. Civinis Efendi daha sonra Rus muhafızlarından birinin elmaslarını çaldıktan sonra Anadolu'da imam kıyafetiyle ortaya çıkmıştı. Camilerde bir sürü vaazlar verdikten sonra tekrar ortadan kaybolmuştu. Çok geçmeden, Comte Riveroso adı altında, yatla dolaşan zengin bir İtalyan turisti olarak Ege Adalarında görülmüştü. Sonra İstanbul'a yerleşmiş ve Canning'in önerisiyle ve albay rütbesiyle polis şefi olmuştu. Böylece, Rum asıllı, Fransızca ve İtalyanca bilen, yıllarca Rus Sarayı'nda çalışmış biri, İngiliz elçisinin isteği ile Osmanlı Gizli Polis Şefi seçilmişti. Senelerce çalıştıktan sonra da, emekli olmuş ve Ege'de Paros Adası'na yerleşmişti. Bkz. PARLAR, s. 34.

¹⁰ Mavroyeni Paşa, 1891'de yayınlanan 51 sayfalık "*Türk Gizli Polisi*" adlı eserinde, Osmanlı Devleti'nde gizli polisin nasıl kurulduğunu anlatmaktadır. Kitap imzasız olarak yazılmıştır. Eserin Mavroyeni Paşa tarafından yazıldığını, kataloglara kaydediliş şeklinden öğreniyoruz. Ayrıca, kitabın Mavroyeni Paşa'ya ait olduğu, İstanbul'daki Fransız Hastahanesi eski Baş Cerrah Dr. Edmond Lady tarafından 7 Kasım 1900 tarihinde Fransa Millî Kütüphanesi Müdürü'ne yazılan mektupta belirtilmekte ve Mavroyeni Paşa'nın bu kitabı II. Abdülhamit'in isteği üzerine yazdığını iddia etmektedir. Abdülhamit'in bir hatt-ı hümayunu ile Eflâk Voyvodası olarak tayin edilen Mavroyeni Paşa, nihayetinde bir tertiple idam edilmiştir. Eserden Fransa Ulusal Kütüphanesi'nde iki nüsha vardır ve her ikisinin de nadir kitapların yer aldığı ayrı bir bölümde (Rezerv) bulunması, bunlara belli bir önem verildiğini göstermektedir. Kitap 1891'de basılmış, 1892'de ikinci baskı yapılmıştır.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti giderek bağımsızlığını kaybettiği için, yabancı ajanların ve onların yerli ortaklarının eylem biçimleri daha trajik boyutlara ulaşmıştır. Devletin dışarıda kendi (aslında Halet Efendi'nin) elleri ile izole ettirirken, diğer taraftan da içeride karışıklıklar birbirini kovalıyordu. Bu dönemde bazı sultanların ve vezirlerin ölümlerinin doğal bir ölüm mü, intihar mı, yoksa bir cinayet mi olduğu devamlı tartışma konusu olmuş ve birbirleriyle çelişen doktor raporları düzenlenmiştir. İşte bu karmaşanın düzeltilmesi için Padişah tarafından Hekimbaşı Mavroyeni Paşa *Osmanlı Gizli Polisi* düzene sokmakla görevlendirilir. (Osmanlı'da Padişah hekimlerinin hemen hemen tümü gayri Müslim olup büyük çoğunluğunun çift taraflı ajan olduğu bilinmektedir).¹¹ Dolayısıyla Osmanlı bağımlılığının sonucu ve simgesi olarak, *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı* yabancı bir elçinin girişimiyle kurulmuş ve başına da bir yabancı getirilmiştir. Bu bakımdan, Sultan II. Abdülhamit'in özel doktoru Mavroyeni Paşa'nın kitapçığı hayli ilgi çekicidir.¹²

Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı İngiliz elçisi Stratfort Canning'in telkini ile kurulmuştur. Sarayın İngilizlerden gelen bu teklifi kabul etmemesine rağmen, hürriyet kahramanı olarak gösterilen Tanzimat'ın patronu Mustafa Reşit Paşa¹³ tarafından *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı* hayatıyet kazanır.¹⁴ Tanzimatçılar enternasyonal ilişki ve kurumlar ağını oluşturmakta olan Kapitalist sistemin gereklerine uyacak şekilde görevlerini yerine getirmiştir. Artık Osmanlı Devleti güçlü bir polis teşkilatına sahip olmadan geniş bir bölgeyi kontrol altına tutamayacağını kavramıştır.

Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı'ni kurma amacıyla Mustafa Reşit Paşa, Avrupa'da görev yapan Osmanlı elçilerini görevlendirmiştir. Paşa, herkesin bulunduğu ülkenin gizli polis teşkilatını inceleyip geniş bir rapor hazırlama-

mıştır. Bkz. Taner TİMUR, *Osmanlı Çakışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yay., 1996, s. 286.

¹¹ Erdal ŞİMŞEK, *Türkiye'de İstihbaratçılık ve MİT*, 5. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2004, ss. 29-31.

¹² TİMUR, s. 286.

¹³ *Osmanlı Gizli polis Teşkilatı*'nin kurucusu M. Reşit Paşa, Avusturya, Rusya, Osmanlı eksenine oturan halklar hapishanesinin önemli siyasetçilerindedir. Avrupalı sermaye enternasyonalinin çıkarları doğrultusunda, Osmanlı Devleti'ni hassas dengelerin hastalıklı bir organizasyonu haline getiren, Osmanlı devlet adamlarının en iyi örneğidir. Ülkesinin gizli polisini, siyasi istihbarat ağını ve yöntemlerini, İngiliz elçisinin direktifleri doğrultusunda belirleyen Reşit Paşa'nın yarattığı devlet geleneği, bugün de varlığını sürdürmektedir. Bkz. PARLAR, s. 44.

¹⁴ TİMUR, s. 287.

sını istemiştir. İlk kapsamlı raporu, Paris Elçiliği'ndeki Sefels Soldenhof Efendi¹⁵ hazırlayarak Napolyon Bonapart döneminde gizli emniyet teşkilatı kuran Vidocq'un örnek alınmasını önermiştir.¹⁶

Vidocq, sahtekarlıktan yıllarca hapis yattıktan sonra Napolyon Bonapart zamanında göze girmiş ve müthiş bir gizli emniyet örgütü kurmuştur. Napolyon'dan sonra da senelerce - ve skandallar arasında - gizli polis olarak çalışmıştır. Emekli olduktan sonra ise, hizmetlerine karşılık olarak, özel bir gizli polis bürosu kurmasına izin verilmişti. Osmanlı Devleti bu konularda hazırlıklar yaparken, Paris Türk Elçiliği'ndeki müşavir Sefels Soldenhof Efendi'ye, Vidocq'un tecrübelerinden yararlanması önerilmiştir. Bu şekilde geniş bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor, Elçi Canning'in Osmanlı polis şefi olarak uygun gördüğü ve Mustafa Reşit Paşa'nın da kabul ettiği Civinis Efendi'ye takdim edilmiştir.¹⁷

Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı'nı kuranların arasında bir başka ilginç isim de Ahmet Rasim Paşa'dır. Yeniçeri katliamından kurtulan Ahmet Rasim, babası da kendisi gibi Yeniçeri, annesi ise Rum'dur. Atina'da Hıristiyan inançlarına göre yetiştirilen Ahmet Rasim, İstanbul'da ajan olarak çalışır. Başka bir ifadeyle, ajanlıktan Paşalığa kadar yükselmeyi başaran ender insanlardan biri de Ahmet Rasim'dir. Evlilik yoluyla bağlılık kurduğu Mithat Paşa'nın gizli polis örgütünde de çalışır. İlginç bir benzerlik olacak ki, ikisi de gayri Müslim olan bu gizli polis şefleri, Osmanlı'daki muhalefeti en sert şekilde susturmaya çalışanlar olarak teşkilatın tarihinde yerlerini almışlardır.¹⁸

Teşkilatın diğer adaylarından biri de Ahmet Bayraktar'dır. Yeniçeri kırımından kaçmış Ahmet Bayraktar, Canning'in gizli polis kurmayı kabul ettirdiğini öğrenince, Bab-ı Âli'ye müracaat ederek, "gizli ve siyasi nitelikteki" kendi polis örgütünü öneriyor.¹⁹ Ancak Canning'in kabul ettirdiği *Polis*

¹⁵ Sefels Soldenhof Efendi, Hicri 1268-1274 (1851-1852/1857-1858) yılları arasında Paris Sefareti'nde görev alan ilginç isimlerden biridir. Osmanlı tabiyetine geçen Mösyö Sefels gazetelerin takibinde sefarete yardımcı olmasına rağmen resmen bir vazifesi olmadığı için 1851'de maiyet memurluğuna tayin edilmişti. 1856 yılında kâtipliğe terfi ettirilen Mösyö Sefels Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı'nın kuruluşu için yapılan çalışmalarda önemli katkısı olmuştur. TİMUR, s. 287.

¹⁶ TİMUR, s. 288.

¹⁷ PARLAR, s. 34.

¹⁸ ŞİMŞEK, s. 31.

¹⁹ TİMUR, s. 291.

Teşkilatı'nın kurulmasından Bayraktar'ın önerisinin kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

Osmanlı'nın iç isyanlarını bastırmada, gizli polis örgütünden yararlanılması gibi bir ilk uygulamaya imza atan Mithat Paşa'dır. Ayrıca, ayaklanmaların bastırılmasında özel savaş uygulamalarının öncülüğünü de yapmıştır. Ancak, özel savaş lobisi o dönemde fazla güçlü olmadığı için, Ahmet Rasim Paşa *Gizli Polis Teşkilatı*'nın başına getirilmiştir.²⁰

Mustafa Reşit Paşa ve Osmanlı elçilerinin bu çabaları sonucu *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı* kurulup faaliyete başlamıştır. Ancak, bütün bu çabalara rağmen, beklenen sonuçlar elde edilemeyince Teşkilatı kapatılmıştır. Teşkilat'ın 1863 yılında yeniden açıldığı ve tekrardan muhbirlikle yetindiği bilinmektedir.²¹

Teşkilat'ın 1863'te çalışmalarına yeniden başlamasına yine yabancı baskısıyla izin verilir. Örgütün başına bu defa, büyük bir Katolik Ermeni grubun isteği üzerine, Dniester kıyılarında doğmuş olan Baron C... (Baron'un adı kaynaklarda bu şekilde belirtiliyor) getirilir. Teşkilat'ın başına getirilen Baron, kendinden sonra gelen istihbaratçılara oldukça köklü bir geleneği miras bırakıyor. Baron Teşkilat'ın başındayken kendi kalemıyla hazırladığı bir anlaşma taslağının kopyasını yabancı bir elçiye uygun bir fiyatla satar. Söz konusu anlaşma taslağı, Osmanlıların elçinin ülkesine yönelik bir başka ülkeyle birlikte saldırı planları yaptığını göstermektedir. Yabancı elçi taslağı görünce sinirli bir şekilde Sadrazam Ali Paşa'nın yanına çıkar. Ali Paşa ise, elçinin elindeki taslağı gördükten sonra çekmecesinden başka bir taslak çıkarıyor. Viyana'daki Türk Büyükelçisi'nin çok para ödeyerek elde ettiği bu taslağa göre, elçinin ülkesi Osmanlılara karşı bir taksim anlaşması imzalamıştır. Her iki taraf böyle bir olayla karşılaşınca taslakları karşılaştırarak ikisinin de *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*'nin başındaki Baron C...'nin kaleminden çıktığı anlaşılır. Ali Paşa'ya rağmen, yabancı bu durumdan karşılaşınca Teşkilatı şefini savunuyor. Hatta terfisini bile istiyor. Baron ise, bir süre sonra başka bir olay sebebiyle görevinden alınır. Sonuçta Baron C... Osmanlıların sırtından kazandığı büyük bir servetle Osmanlı topraklarını terk ediyor.²²

20 PARLAR, s. 33.

21 ŞİMŞEK, s. 31.

22 Vecihi TİMÜROĞLU, *Dersim Tarihi*, İstanbul: Yurt Kitap Yay., 1991, s. 178.

II. TEŞKİLATIN SİYASAL YAPISI VE FAALİYETLERİ

Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı'nın siyasi yapısı incelendiğinde modern anlamda bir polis istihbarat yapılanması kurulduğu görülmektedir. Bu yapılanma, Teşkilatın bu alandaki uzmanlığını ortaya koyma adına dikkate değer bir yapılanmadır.

İlk dönemde Teşkilatın çalışmaları İstanbul'un tanınmış tüccarlarının, paşaların, sarrafların ve diplomatların özel hayatlarının sıkı bir izlenmesiyle ilgilidir. Teşkilat, bu şahısların özel hayatlarını izleyerek, toplattığı dedikoduları rapor haline getiriyordu. Teşkilatın antenleri Para konaklarından, sarayın haremine kadar uzanmaktadır. Özel hayatla ilgili olarak toplanan bilgiler, siyasi amaçlarla kullanılmaktadır. Haremden sokağa, her yerde özel hayata ilişkin bilgiler toplanmış ve siyasi amaçlarla adam yok etmede kullanılmıştır.²³ Örneğin, Paris'te genç bir Osmanlı diplomatı, Juliette adında Parisli bir "bulvar kadını" ile ilişki kurar. Bu şekilden bir de çocukları olur. Fakat kadın bir süre sonra Fransa'ya döner. Genç diplomat ilerde en yüksek mevkilere gelir. Faransa'ya dönen Juliette, bir süre sonra tekrar İstanbul'a gelerek eski dostunun himayesinde bir konağa yerleşir. Kendine yüksek idareciler, sarraflar ve diplomatlar arasında, dördü Müslüman, dördü Hıristiyan sekiz dost edinir. Bunların çoğu milyonerdir. Civinis, Juliette ve dostlarını yakından izler ve raporlar düzenler.²⁴ Bütün bu faaliyetler Civinis Efendi'nin şefliği döneminde yapılmıştır.

Çalışmanın birinci kısmında değindiğimiz üzere Teşkilât, siyaset, ekonomi ve dış politikayla ilgilenmediği ve sadece insanların özel hayatıyla uğraştığı için kapatılmıştır. Bilâhare Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) yani 1863 yılında tekrar açıldığı, bu defa da teşkilâtın başına Baron C...adlı birinin getirildiği, bunun da ülke aleyhine faaliyette bulunması sebebiyle görevine son verildiği bilinmektedir.²⁵

Osmanlı Devleti içinde *Gizli Polis Teşkilatı*'na tekrardan ihtiyaç duyulduğunun nedeni, Tanzimat ve Tanzimat sonrasında teşkilatın neden güçlendiği, aydınların dönemin gazetelerindeki yazılarından anlaşılmaktadır. Örneğin, 29 Şubat 1875 günlü *Levant Herald* gazetesinde şu bilgiler yayınlanmıştır: "Kıtık nedeniyle, 1873 yılında Keskin ilçesinde yaşayan 52,000 kişiden 20,000 kişi, bir başka yerde de 17,000 kişiden 5,000 kişi açlıktan ölmüştür." 9 Mayıs 1874 günlü *Basiret* gazetesinin verdiği bir habere göre ise, "Ankara

²³ Tuncay ÖZKAN, *MİT'in Gizli Tarihi*, 7. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2003, s. 36.

²⁴ TİMUR, s. 289.

²⁵ PARLAR, s. 35.

yöresinde açlıktan günde ortalama 1,500 - 2,000 kişi ölmektedir”. Aynı gazete 24 Mayıs 1874’de, Kırşehir’de halkın açlıktan hayvanların leşlerini ve ağaç kabuklarıyla ayırık otlarını yediği haberini yayınlamıştır.²⁶

Bu durumda Osmanlı Devleti kendisi için zararlı gördüğü kişilerin gizlice idam edilmelerini ve işkenceye uğratılmalarını da sürekli gündemde tutmuştur. Tanzimat döneminde çıkarılan fermanlarla kabul edilen tabii haklar ve yükümlülükler giderek unutulmuş, istibdat devirlerine has keyfi ve takdiri idare tekrar başlamıştır. Padişah Abdülaziz memurları sürgün etme hastalığına tutulmuş, büyük memuriyetler rüşvet karşılığı dağıtılır olmuştur.²⁷

Tanzimat döneminin yarattığı çürüme, yoksulluk, sefalet ve baskı halkın tepkisini açığa çıkarmıştır. Gelişen toplumsal dinamikleri ve Balkan kökenli ulusal ayaklanmaları bastırma zorunluluğu, devletin varlık nedeni haline gelmiştir. Osmanlı’yı ucuz maliyetli bir halklar hapishanesi olarak gören Batı, sözde reform adı altındaki “sopa ve havuç” politikalarını desteklemiştir. Bu amaçla kurulan devlet örgütleri, *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*’nın da organizatörü olmuştur.²⁸

Yönetimin bu keyfi ve mutlakiyetçi tutumuna ve giderek çizgileri beliren Kapitalizme açılan süreçlere aydınlar tarafından tepkiler yükselmiştir.²⁹ Yaşadıkları döneme göre oldukça ileri görüşleri savunan yazar ve gazeteciler, giderek yurttaşlık haklarına dayalı yasalar düzeni kurulmasını önererek çözüm yolu olarak halkın oylarıyla seçilen bir parlamentonun toplumsal yaşamı yönetmesini isteyince kendilerine yönelik siyasi tepkiler artar. Osmanlı Devleti’nin iç ve dış alanda yaşadığı siyasi ve ekonomik bunalımların da etkisiyle demokratik istekleri kısıtlama ve baskı altına alma yoluna gidilir.

Devletin sürekli toprak kaybı, ekonomisinin hızla çökmesi ile birlikte meydana gelen buhran, en çok istihbarat servisinin işlerini yoğunlaştırmıştır.

²⁶ Fazla bilgi almak için bkz. İsmail CEM, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınları, 1982, ss. 201-202.

²⁷ Niyazi BERKES, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1973, ss. 21-26.

²⁸ Osmanlı’nın ulusal temelli olan ayaklanmalarla sarsıldığı bir dönemde, Balkan ağırlıklı gizli polis yapılanması aydınlatıcıdır. Örneğin, Makedonya’da, Ortodoks kilise ve manastırlarıyla meşhur Aynaroz’a Bosnalı Hasip adında bir ajan yerleştiriliyor. O sırada Makedonya’da ayaklanma vardır. Ayaklanmaya kışkırtıcı ajan olarak katılan Hasip Efendi, ayaklanma liderlerinden Stavro’dan yana tavır alıyor. Kavgayı körükleyen *Osmanlı Gizli Polisi*’nde görevli Hasip Efendi, daha sonra ayaklanmanın iki önemli önderini, Yorgi ve Stavro’yu yakalatarak İstanbul’a gönderiyor. *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı* artık ulusal ayaklanmaları bastırmaya uğraşmakta, o arada pek çok yöntemi ilk kez denemektedir. Bkz. PARLAR, s. 37.

²⁹ PARLAR, s. 38.

Osmanlı aydınları arasında kurulan *Fedailer Cemiyeti* ve *Talebe-i Ulum*³⁰ gibi sivil muhalefet, *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*'nin harekete geçirir.

Osmanlı'nın Kapitalist Avrupa ile bütünleşme sürecinin yarattığı çelişkilere gizli örgütlenme modeliyle verilen ilk yanıt *Fedailer Cemiyeti*'nin ihtilal girişimidir.

Fedailer Cemiyeti Türk siyasi tarihinin içinde ilk kurulan siyasi parti niteliğindedir. Osmanlı döneminde Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan bu Cemiyet üyelerinin genel profiline bakılınca çoğunluğu şeyh, hoca, medrese öğrencileri, orta rütbeli subaylar, askerler ve halktan oluşmaktadır. Sultan Abdülmecid'in hükümdarlığının sonunda, görevi kötüye kullanma hala sık görülen bir şeydi. Özellikle, merkezden uzak yerleşim birimlerinde keyfi uygulamalar sıklaşmıştı. Dolayısıyla Cemiyetin kuruluş amacı Sultan Abdülmecid'i tahtan indirecek çeşitli eylemleri organize etmektir. Bu Cemiyet Osmanlı tarihindeki "yenileşme" hareketlerinin siyasal alana yansıması sonucu halk yapılanması veya örgütlenmesi olarak öne çıkan ilk teşkilattır. Fakat bu yenileşmeyle birlikte kurulan Cemiyet siyasal açılımı savunan bir nitelikte algılanmamalıdır.

Cemiyetin Abdülmecid saltanatının son yıllarında yönetime karşı ihtilal girişimi erken haber alınarak bastırılmış, Cemiyet üyeleri bir ihbar üzerine yakalanıp ve hızla yargılanmışlardır. Tarihte '*Kuleli Vakası*' olarak bilinen bu olayın gerçek bir hükümet darbesi girişimi olup olmadığı henüz bilinmiyor. İsmi olayın ceryan ettiği yerden değil de, sorumlularının hapsedildiği yerden alan *Kuleli Vakası* 1859'da olmuştur. Olay, Beyazıt ve Sinekli Medreseleri'nden bir grup öğrencinin, bazı hocaları, subaylar ve memurlarla işbirliği yaparak Abdülmecid'i tahttan indirip Abdülaziz'i tahta çıkarmayı tasarlayan gizli bir komite kurmalarından ibarettir. Komite üyelerinden biri, faaliyeti saraya ihbar etmiş, intihar eden bir üye dışındaki üyeler tutuklanarak, Kuleli Askeri Okulu'nda hapsedildikten sonra sürgüne gönderilmişlerdir. Mahiyeti tam olarak anlaşılabilen *Kuleli Vakası* kimilerine göre Sultan Abdülmecid'e karşı bir suikast ve Tanzimat devrine bir tepki olarak görülmüş; kimilerine göre ise meşrutiyet taraftarı bir hareket olarak nitelendiril-

30 1876 tarihinde meydana gelen *Talebe-i Ulum* hareketi Osmanlı tarihinde ilk öğrenci hareketidir. Ayaklanmanın zahiri sebepleri Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın Rus taraftarı olarak bilinmesi ve Padişahın hilafet esaslarında değişiklik yaparak oğlu İzzettin Efendi'yi Veliaht tayin etmek istediği hakkında duyulan rivayetlerdir. Bkz. A. Bedevi KURAN, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılâp Hareketleri*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1959, ss. 59.

miştir, çünkü mensupları sonradan Jön Türkler'e katılmıştır.³¹ Aslında 1859 tarihinde vuku bulan bu olay Pâdişah'ı tahttan indirmek için gizli bir teşekkülün ilk örneği olup, rejime karşı teşkilatlanma fikrinin doğduğunu gösteren ve I. Meşrutiyet'e kadar giden gelişmenin öncülüğünü yapan bir harekettir.

Fedailer Cemiyeti'nin bu teşebbüste takip ettikleri amacın meşrutiyet olduğunu iddia etmek hakikaten güçtür. Ancak muhakkak olan bir nokta varsa, o da memleketin idaresini beğenmeyen bazı hamiyetli zevatın inkılâp yapılmasını ve Sultan Abdülmecid'in yerine Veliht Abdülaziz Efendi'nin tahta çıkarılmasını zaruri gördükleridir. Yani keyfi hareketleri kaldırmak ve millet namına bazı haklar koparmak isteyen cemiyet rüesası mutaassıb ve görgüsüz insanlar değildi ve bu zevatın hareketlerine yalnız din mefhumu amil olmamıştır.³²

Muhalefetlerin devamı olarak 10 Mayıs 1876'da bazı öğrenciler, medresede okuyan softaların tahrikleriyle Sadrazam Mahmut Nedim Paşa ve Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi aleyhine ayaklanıp dersleri boykot ederek gösteriler düzenlemişlerdir. İlk öğrenci hareketinin politik sonucu Sadrazam Nedim Paşa'nın sadarettten uzaklaştırılması, kabinenin düşmesi, Şeyhülislam'ın ise azli olmuştur.³³

Sultan II. Abdülhamit *Talebe-i Ulum* hareketini tahrik eden kişinin ilk Kanun-i Esasi'yi hazırlayan ve ilan ettirmeye çalışan Mithat Paşa olduğunu ve Mithat Paşa'nın Mütercim Rüştü Paşa, Halim Paşa, Hayrullah Efendi ve Şehzade Murat tarafından desteklendiğini ileri sürmektedir. Sultan II. Abdülhamit *Talebe-i Ulum* isyanını takip eden olaylar sonunda, adı geçen kişilerin önemli görevlere gelmiş olmaları, tahminlerinde haklı olabileceğini düşündürüyordu. İsyân sonrası kurulan kabinede Mütercim Rüştü Paşa sadrazamlık görevini yüklenmiş, Mithat Paşa nazır olmuş, Hayrullah Efendi ise, Şeyhülislamlığa atanmıştır.³⁴

³¹ Bu konuyla ilgili olarak fazla bilgi almak için bkz. İ. Hami DANIŞMEND, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972, s. 188.

³² KURAN, ss. 61-62.

³³ Bu olayların devamında 30 Mayıs 1876 Darbesi ortaya çıkmıştır. Bu tarihte Serasker Hüseyin Avni Paşa Harbiye'de öğrencilerin başına geçip Dolmabahçe Sarayı'nı kuşatarak Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip yerine V. Murat'ı geçirmesi, Harbiye, Bahriye ve Askeri Tıbbiye öğrencilerinin özgürlük mücadelesine katılmaları ve öğrencilerin siyasi hareket içine girmesine neden olmuştur. Bkz. Talip CAN, *Yükseköğretimde Öğrenci Olayları, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Sayı. 8, 1996, s. 531.

³⁴ Bkz. Bernard LEWIS, *The Emergence of Modern Turkey*, London: Oxford University Press, 1961, ss. 156-157.

III. OSMANLI GİZLİ POLİS TEŞKİLATI VE YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ

Dönemin muhalefet mensuplarının çoğunun devlet görevlisi oldukları için ayaklanmaların bastırılmasına bizzat katılıyor, ayaklananların isteklerine karşı propaganda yürütüyorlar ve devletin üstün çıkarları ve bekası yorumuyla bu hareketleri devleti bölmek, parçalamak isteyen eylemler olarak değerlendiriyorlardı. Örneğin, Türk aydınlama hareketinin büyük ismi olan Mithat Paşa'nın 1867 Bulgar ayaklanmasındaki tutumundan dolayı Bulgaristan'daki adı "Bulgar Celladı"dır. Paşa'nın, Bulgaristan'daki görevine son verilmesi, aşırı şiddete dayalı uygulamalarının Bulgar halkını iyice terörize etmesinin ve merkezin uyarılarına karşı idamları sürdürülmesinin yarattığı tepki olmuştur.³⁵

Bütün bunlara rağmen, *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*'nın muhalefet mensuplarına yönelik yürüten operasyonları ve uyguladığı işkenceler³⁶ umulan sonucu vermez. Bu durumda Teşkilat muhalefeti bir türlü sindiremez ve kontra bir örgüt kurar. Bu örgütün adı, *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'dir. Örgütün kurucuları ve yöneticilerinin tümü ajan ve devlet memurudur. 'Yönetime sadık muhalefet' çizgisinin dışına çıkmadan varlığını sürdüren bu örgüt, diğer muhalefet cemiyetlerine uygulanan baskılara uğramamıştır.³⁷

Yeni Osmanlılar tarafından Osmanlı yönetimine önemli bir tepki gelmiştir. *Yeni Osmanlılar*, anayasal monarşi isteyen, mutlakiyetten meşrutiyete geçmek isteyen bürokrasinin hırslı memurlarıydı.³⁸ Osmanlı Devleti'nin siyasal yapısını değiştirmeyi amaçlayan bu Cemiyet, 1865 yılında kuruldu.³⁹ En önemli üyeleri şunlardı: Mustafa Fazıl Paşa (Genel Başkan), Ali Suavi Efendi, Kemal Bey, Tevfik Bey (gazeteci), Ziya Bey (Şuray-ı Devlet azası),

35 PARLAR, s. 41.

36 Teşkilat'ın uyguladığı işkence yöntemleri de dikkat çekicidir. İstintakta bulunan sanıkları iki kişi sıkıştırmayacak kadar dar olan bir dolaba tıkar ve kapısını kaparlar. Dolabın içinde iskemle gibi bir şey olmadığı için sanık oturup veya yatamaz. Dolayısıyla sanık, çarımha çekilmiş gibi ayakta durur. Türk işkencelerini dünya işkence literatürüne sokan "Tabutluk" kavramı da *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*'nın marifetidir. Bkz. İhsan SUNGU, *Tanzimat ve Yeni Osmanlılar*, İstanbul: Maarif matbaası, 1940, s. 822.

37 ŞİMŞEK, s. 33.

38 İlber ORTAYLI, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 2. Baskı, İstanbul: Hil Yay., 1978, s. 241.

39 Oral SANDEER, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 21. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yay., 2001, s. 317.

Mehmet Bey (sabık Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın yeğeni), Ahmet Mithat Efendi (gazeteci) ve daha birçokları.

1867 yazında *Yeni Osmanlılar* ilk şimşekleri üzerlerine çektiler.⁴⁰ Hareketin fikrî temellerini, geleneksel İslamî entelektüel miras ile Fransız İhtilali kaynaklı düşünce akımları oluşturmaktadır. Tanzimat sonrasında Batılı tarzda eğitim almış bir grup genç Osmanlı aydınının, geleneksel düşünce mirasını sahiplenmesi, kanaatimizce, yine Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun içinde bulunduğu olumsuz koşullarla ilgilidir. Yani, amaç temelde yine "devleti kurtarmak" dürtüsüdür. Bu amaca ulaşmak için *Yeni Osmanlılar*, 1789 Devrimi'nin ürünü olan kavramları İslam düşünce mirası ve İslam hukuku ile sentezleyerek, bir aksiyon oluşturma çabasına girişmişlerdir. Bu hareketin İslamî referansları sahiplenerek yola çıkması, muhatapları olan - Müslüman - Osmanlı toplumunun geleneksel kimliği ile ilgilidir. İleri sürdükleri düşünceleri toplumsal bir kamuoyuna dönüştürebilmek için, toplumun hassasiyetlerini dikkate almak durumunda kalmışlardır. Esasında bu, bir meşruiyet arayışı olarak da değerlendirilebilir. Osmanlı toplumunun yüzyıllardır süren gelenekleri, dinin toplum için hala en bağlayıcı ve uzlaştırıcı olgu olmaya devam etmesi, *Yeni Osmanlılar*'ı bir anlamda, siyasî ve sosyal mesajları "aynı dilden konuşarak" vermeye itmiştir. Kaldı ki hareketin içindeki Namık Kemal, Ziya Paşa gibi isimlerin pek çoğu, ileri sürdükleri düşünceleri ve topluma ulaşma metodlarını samimi olarak sahiplenmiş kişilerdir.⁴¹ Dolayısıyla *Yeni Osmanlılar* hareketi, düşüncelerini kamuoyuna dönüştürebilmek için, Osmanlı siyasi iktidarının meşruluk temellerine başvurmuştur.

Yeni Osmanlılar programatik bir nitelikten uzaktırlar. Çeşitli gazeteler çerçevesinde muhalefet sürdürmüşler ve o günün muhalefeti devlet içi dengeleri oynak zeminine dayandığından, Saray Bab-ı Âli ekseninde her türlü gelişmeye duyarlılık göstermişlerdir.⁴²

Gazetelerinde, özellikle Ali Suavi Efendi'nin yazı işleri sorumlusu olduğu Muhbir'de, çok saldırgan bir dil kullanıyorlardı. Hareketin tanınmış isimleri, hem hükümetle çıkar ortaklığı içine çekilmek, hem de başkentten uzaklaştırılmak için mutasarrıf yapıldı. Ali Suavi Efendi Anadolu'da Çankırı'ya, Ziya Bey ise, Kıbrıs'a mutasarrıf olarak atandı. Hükümete güvenmedikleri

40 A. David MORDTMANN, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, Cilt I, (Çev: Erol ÜYEPAZARCI), 1. Baskı, İstanbul: Pera Yay., 1999, s. 156.

41 Şerif MARDİN, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (Çev: Mümtaz'er TÜRKÖNE vd.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004, s. 221.

42 PARLAR, s. 38.

için görev yerlerine gitmektense doğru Paris'e kaçtılar. Kaçamayan birkaç kişi tutuklandı ve çeşitli yerlere sürgün edildi.⁴³

Osmanlı Devleti sınırlarında rahat çalışmayacaklarını anlayın *Yeni Osmanlılar*, 1867 yılında Fransa'da Jön Türkler adıyla çalışmalarını sürdürdüler.

Ali Paşa'nın vefatından sonra gönüllü ve mecburi sürgünler Sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından affedildi ve Ali Suavi Efendi dışında, hepsi ülkeye döndü. Ziya Paşa Sadrazam tarafından özel müşavir olarak görevlendirildi. Adı darbe girişimine karışan Ziya Paşa'ya resmi bir görev vermekten çekinen Mahmut Nedim Paşa onu özel makamında çalıştırdı. Cemiyet üyelerinin çoğu tekrar gazeteciliğe döndü.⁴⁴

Görüldüğü gibi *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* ilginç muhalefet örnekleri vermiştir. Bu kontra örgütün yegâne işi, muhalefeti bölme ve 'yönetime sadık muhalefet'i oluşturmaktır. Devletin üstün çıkarlarıyla barışık olan bu 'memur - aydın' grubu kendilerine verilen görevi layıkıyla yerine getirirler. Ancak örgüte üye olup da onun üstlendiği kontra misyonun farkında olmayan bazı şahıslar 1876 yılında göz altına alınırlar.⁴⁵

Mahmutiye Zırhlısında sorgulanan örgüt üyelerinden Veliyüddin Efendi, ifade verenden çok, sorgulayan gibi davranır. Sorulara oldukça sert cevap verir. Hatta kendini tutamaz Bakanlar Kurulu üyelerine ağır hakaretlerde bulunur. Onun bu tavrından dolayı uyarmak isteyen sorgu hakimine kelimenin tam anlamıyla bir 'Osmanlı Tokadı' yapıştırır. Sorgu hâkimi, bu sert tokadı yedikten sonra ne ile karşılaştığını fark etmiştir artık.⁴⁶

Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı, Yeni Osmanlılar'ı devlete karşı yürütülen bütün muhalefetleri tasfiye etmek için bir araç olarak kullanmıştır. Hatta *Yeni Osmanlılar*'dan sonra kurulan *Jön Türk* hareketinin büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen "efendisini sarsmayan bir muhalefet" gösterdiğini göz önünde bulundurduğumuzda, Osmanlı MGK'sının uygun gördüğü "terbiye edilmiş muhalefet" formülünün tuttuğunu görürüz.⁴⁷

43 MORDTMANN, s. 157.

44 MORDTMANN, s. 157.

45 ŞİMŞEK, s. 33.

46 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Ebuzağa TEVFİK, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, (Haz. Şemsettin KUTLU), İstanbul: Hürriyet Yay., 1973, ss. 89-90.

47 ŞİMŞEK, s. 33.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Siyasetin temel koşulu, devlet aklının köklü yapısına karşı çıkmama üzerine kurulmuştur. Devlet aklı ise varlık ve beka, birlik ve bütünlük ve güvenlik gibi üç köprü üzerine kurulmuştur. Devletin varlığının ve birliğinin sağlanması bir güvenlik sorunu olarak görülür, özellikle Osmanlı'nın dağılmasından sonra devlet aklı her şeye güvenlik ekseninden bakmaya başlamıştır. Bu nedenle devletin savunma ve korunma refleksi olağan üstü gelişmiştir. Sosyal - siyasal ya da kültürel sorunlar dahi önce güvenlik ekseninde ele alınır.⁴⁸ Bu da toplumsal kuşkuların doğmasına sebep olmuştur.

Devletin bekası ve devlet aklı anlayışı gibi fikirler devlete kutsallık atfedilerek devletin koyduğu kurallara uymaya, devleti eleştirilemez duruma getirmeye dönük fikirlerdir. Devletler zamanla varlığını tehdit eden unsurlara karşı farklı isimler altında legal veya illegal yapılanmalara gitmiştir. Bu yapılanmalar içeride ve dışarıda istihbarat çalışmaları yaparak tehdit oluşturan veya öyle algılanan unsurları bir şekilde bertaraf etme işlevi görmüş ya da bunu hedeflemiştir. Ancak, hukuk devletinden sapmayı ifade eden derin devlet olgusunun tasfiyesi hemen hiçbir ülkede tam manasıyla mümkün olmamıştır. Devletin hatta otoritenin olduğu her yerde bir istihbarattan, gizli servisten bahsedilir. Devlet ya da otorite gücünü devam ettirebilmek ve irade devrinde bulunan insanların güvenliğini sağlamak için bu tür yapılanmalara mecburdur.

Devletin olduğu her yerde istihbarat yapılanmaları olmuştur. Devletler bu çerçevede kendilerine yönelik tehdit algılaması yaparak buna karşı çözümler üretmişlerdir. Başka bir ifadeyle, devletin olduğu veya otoritenin olduğu her yerde gizli yapılanma bir gereklilik olarak görülmüştür. Dolayısıyla devletin asli ve âli çıkarlarını gerçekleştirmek için hangi araçların kullanılacağı konusunda bir sınırlama kabul edilmez, yani bu araçların seçiminde mevcut hukuk düzenine ve etik kurallarına riayet etmek gerekmez.⁴⁹

Bir hükme göre, bir kanuna aykırı olan her ferdî tasarruf iptal edilmelidir. Bir hükümetin kendisini savunmak için harekete geçtiği vakit kanunun dışında ve ötesinde ferdî kararlar alabileceği, hükümet tasarrufları diye vasıflandırılan bu kararlara karşı, meşruiyetsizliğine rağmen dâva yöneltilemeyeceği bazen iddia edilmiştir. Ne kadar ustalıklı sözlerle örtülmek istenirse istensin, böyle bir düşünceyi şiddetle reddetmelidir. Bu, hukukun otoritesini

⁴⁸ ÖZCAN, s. 48.

⁴⁹ Mithat SANCAR, *Devlet Aklı Kısacasında Hukuk Devleti*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 25.

tanıyan medenî bir memlekette artık sözünün edilmesi doğru olmayan meş'um devlet aklı (raison d'Etat) zihniyetini hukukî bir kılığa bürümek için bahane bulmaya yeltenmekten başka bir şey değildir⁵⁰.

Devletin temel politikaları üzerinde müessir olmak ve devletin bekasını korumak açısından bazı gizli gruplar ve cemiyetler kendilerini daha öncelikli görüyorlar. Devlet içindeki gizli oluşumlar, yasal olmayan yapılanmalar, alternatif güç odakları anlaşılıyor. Bu örgütler her yönüyle “devlet aklı”nın motorlarıdır.

Ancak devleti korumak ve halkın kurulu düzenini bozmaya çalışanlara karşı mücadele amacıyla kurulduğu iddia edilen gizli teşkilatlar ve meşru olduğunu iddia eden benzeri örgütlenmelerin mensupları, sisteme hakim olduktan sonra kendi istekleri doğrultusunda harekete geçmişlerdir. Bu bakımdan *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*'nın devletin bekası ve devleti koruma anlayışına dayanarak yeraltı faaliyetlerini, özellikle adam öldürme, yok etme ve şiddetli eylemlere başvurmasını, ‘devlet aklı’ olarak değerlendirebiliriz.

Osmanlı'nın toprak kayıplarıyla birlikte ayaklanmaları bastırma ve muhalefete son verme iradesi ancak “güçlü bir devlet”⁵¹le mümkün olacağı düşüncesine dayanarak, devlete atfedilen kutsallığı daha da pekiştiren tarihsel bir etken olmuştur. Bu koşullarda “milletin varoluş” kaygısını o devletin bekasıyla ilişkilendirmek ve devletin bekası için her türlü eylemi hukuk dışı olsa bile, meşru saymak kolaylaşmaktadır.⁵²

Çalışmamızda hukuk dışılığın belki masumane niyetlerle devlet adına karar alan, uygulayan *Osmanlı Gizli Polis Teşkilatı*'nın zaman içinde hukuk-suzluğun baş aktörü olduğu göze çarpmaktadır.

Devlet adına, devletin varlığı ve bekası adına yola çıkmış bir gizli teşkilatın zaman içinde kendi istekleri doğrultusunda hareket ederek, devleti bir çıkmaza sürüklediği de bir gerçektir.

50 Leon DUGUIT, *Kamu Hukuku Dersleri*, (Çev: Süheyp DERBİL), Ankara: AÜHF Yayınları, 1954, s. 144.

51 Osmanlı Devleti'nde merkezi iktidarı oluşturan; saray, güçlü paşalar, ulema, yeneçeri-sipahi ağaları, nüfuslu tüccarlar ve sarraflar arasındaki ittifakalar hassas dengelere dayanır. Bu güç odakları, karşıtlarından haberdar olabilmek için istihbarat önem veren geniş bir istihbarat ağı kurmuşlardır. Osmanlı tarihinde güçlü devlet imajının yaygın olduğu IV. Murat ve Köprülü Mehmet Paşa dönemleri, istihbarat ağının merkezi devlet lehine genişlediği dönemlerdir. PARLAR, s. 31.

52 Suavi AYDIN, *Amacımız Devletin Bekası: Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar*, 3. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 2009, s. 20.

Devlet, hukuk düzeninin üzerinde değil, içinde olmak zorundadır. Yani devlet, bireyden hukuka uygun davranmasını istiyorsa, kendisi de hukuka uygun davranmak zorundadır. Eğer devlet ya da egemen güç, kendisini hukuka uygun davranmak zorunda hissetmiyorsa, bunun adı hukuk devleti olmaz. Hukuk devleti, devletin de vatandaşlarının da hukuka uygun davranacağı devlettir. Hukuk, devletin meşruiyet kaynağı olduğu gibi, egemenliğin de meşruiyet kaynağıdır. Bu yüzden, egemenlik ve devlet adına hukuk, askıya alınamaz.

KAYNAKÇA

- ALYOT, H. Tefik, *Türkiye'de Zabıta*, Ankara: Kanaat Basımevi, 1947.
- AYDIN, Suavi, *Amacımız Devletin Bekası: Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar*, 3. Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 2009.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1973.
- BOTERO, Giovanni, *The Reason of State*, Translated by P.J. & D.P. WALEY, Yale University Press, 1956.
- CAN, Talip, "Yükseköğretimde Öğrenci Olayları", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Sayı. 8, 1996, ss. 531-538.
- CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınları, 1982.
- DANIŞMEND, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt. IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.
- DUGUIT, Leon, *Kamu Hukuku Dersleri*, (Çev: Süheyp DERBİL), Ankara: AÜHF Yayınları, 1954.
- EBENSTEIN, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev: İsmet ÖZEL), İstanbul: Şule Yayınları, 2001.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji*, 2. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2000.
- HANİOĞLU, M. Şükrü. *Hikmet-i Hükûmet ve Demokrasi*, 2004 (http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=67772, erişim 13.11.2012).
- HİÇYILMAZ, Ergun, *Belgelerle Teşkilât-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, İstanbul: Ünsal Yayınları, 1979.
- KELLER, Vera, *Mining Tacitus: Secrets of Empire, Nature and Art in the Reason of State*, *British Society for the History of Science*, Vol. 45, 2012, ss. 189-212.
- KURAN, Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılâp Hareketleri*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1959.
- LEWIS, Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, London: Oxford University Press, 1961.
- MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (Çev: Mümtaz'er TÜRKÖNE vd.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004.

- MEİNECKE, Friedrich, *Machiavellism: The Doctrine of Raison D'etat and its Place in Modern History*, New York: Yale University Press, 1965.
- MORDTMANN, A. David, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, 1. Cilt, (Çev: Erol ÜYEPAZARCI), 1. Baskı, İstanbul: Pera Yayınları, 1999.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 2. Baskı, İstanbul: Hil Yayınları, 1978.
- ÖZCAN, Ahmet, *Derin Devlet ve Muhalefet Geleneği*, 3. Baskı, İstanbul: Bakış Yayınları, 2001.
- ÖZKAN, Tuncay, *MİT'in Gizli Tarihi*, 7. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2003.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- PARLAR, Suat, *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*, 1. Baskı, İstanbul: Spartaküs Yayınları, 1996.
- SANDEER, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 21. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001.
- SANCAR, Mithat, *Devlet Akli Kısılcacında Hukuk Devleti*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- SUNGU, İhsan, *Tanzimat ve Yeni Osmanlılar*, İstanbul: Maarif matbaası, 1940.
- ŞİMŞEK, Erdal, *Türkiye'de İstihbaratçılık ve MİT*, 5. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2004.
- TEVFİK, Ebuzziya, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, (Haz. Şemsettin KUTLU), İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- TİMUR, Taner, *Osmanlı Çakışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1996.
- TİMUROĞLU, Vecihi, *Dersim Tarihi*, İstanbul: Yurt Kitap Yayınları, 1991.
- TUCK, Richard, *Philosophy and Government 1572-1651*, Cambridge University Press, 1993.